

Muisti ja unohdus

Tapa, jolla menneisyys muistetaan, ohjaa vahvasti käsitystämme nykyisyydestä ja myös siitä, mitä tuleman pitää. Mutta yhtä lailla unohtaminen ja vaikeneminen ohjaavat maailmankuvaamme. Siksi ei ole samantekevää, mitä oppikirjoissa kerrotaan menneisyydestämme tai mitä menneestä käsitellään julkisuudessa ja mitä ei. Hanke, jolla koko Venäjälle kirjoitetaan yksi yhteinen historian oppikirja, ja siitä käytävä keskustelu kuvastavat myös sitä, mihin Venäjä on menossa.

Hanke on nostanut esiin useita Venäjän historian kipupisteitä, joista Stalinin kausi ei ole vähäisin eikä myöskään ainoa. Kiistaa ovat jo nyt herättäneet Kiovan Venäjän historia, varjagien rooli, Iivana Julman ajan ja Moskovan laajenemisen luonnehdinta. Pietari Suuri esitetään suurena Venäjän modernisoijana, ja sama koskee myös Stalinin teollistamispolitiikan aikaa. Myös heidän politiikkansa kärsimykset ja uhrit mainitaan, GULAG:a ja repressiota unohtamatta, mutta ne jäävät lopulta valitun valtiokeskeisen näkökulman alle.

Oppikirjaprojektin peruslinjana on korostaa Venäjän valtiollisen suuruuden historiallista, tuhatvuotista jatkumoa riippumatta siitä, ketkä valtaa kulloinkin ovat käyttäneet ja minkälainen yhteiskuntamuoto on ollut vallalla. Siten oppikirjan määrääväksi näkökulmaksi nousevat vallanpitäjien valtiolliset saavutukset, se, miten alueellisesti suureksi ja poliittisesti ja sotilaallisesti mahtavaksi Venäjä on kasvanut. Tässä katsannossa ei ole niinkään merkitystä, onko hallitsijana Venäjän demokratisoimista vaatineet dekabristit kukistanut Nikolai I, joka kuvataan autokraattiseksi talouden modernisoijaksi, vai

Stalin, joka kuvataan modernin teollisuusyhteiskunnan luojaksi.

Lähihistoriasta unohdetaan Mihail Gorbatšovin demokraattiset reformit ja Boris Jeltsin kuvataan lähinnä kaaoksen aiheuttajana, jonka jälkeen valtaan noussut Vladimir Putin astuu kuvaan järjestyksen ja Venäjän suuruuden palauttajana. Yleisemminkin Venäjän historian kuvassa heijastuu usein käsitys siitä, että venäläisten paikka historiassa määräytyy sen mukaan, mikä heidän panoksensa valtiollisen suuruuden luomisessa osana kollektiivia on. Valittu näkökulma hämärtää vääjäämättä kuvasta yksilöiden ja kansojen kohtalot.

Muistamiseen ja unohtamiseen kuuluu myös se, että ihmiset käsittelevät menneisyyttä sukupolvikokemusten kautta. Kuvaava esimerkki sukupolvikokemuksen merkityksestä on hiljattain ilmestynyt Valdai-klubin tutkimus Venäjän identiteetistä. Sodan ajan sukupolvi on omaksunut yleisneuvostoliittolaisen käsityksen kansalaisuudesta kaikkein vahvimmin, mitä ilmeisimmin kaikkia neuvostokansoja koskeneen sotakokemuksen vuoksi. Nuorempiin sukupolviin verrattuna syntymämaa on heille keskeisin kansalaisuutta määrittävä kriteeri ja etninen alkuperä puolestaan on vähemmän merkityksellinen. Vastaavasti tämä ikäluokka haluaa muistaa Stalinin ensisijaisesti Suuren Isänmaallisen Sodan johtajana, joka pelasti isänmaan tuholta. Samalla kokonaisten kansojen karkotukset ja ihmisten laajamittainen vaino halutaan joko unohtaa tai selittää välttämättömyydeksi suuren valtiollisen tehtävän toteuttamiseksi.

Siten Stalinin kausi kaikkine tuhoineen voidaan tulkita valtion vahvistamiseksi tulevaa

sotaa varten. Perestroikasta alkaneeseen keskusteluun on kuulunut muistaa myös vainojen ja sodan hirveä hinta, jota Venäjä maksaa vieläkin. Pelkästään aineellisista tuhoista toipuminen kesti vähintäänkin parikymmentä vuotta, henkiset traumat ovat edelleen läsnä. Sodan jälkeen kansa ja sen elämänedellytykset oli rampautettu, mutta valtion mahtavuutta sodanjälkeisessä maailmassa mittaavat armeija ja raskas teollisuus jäivät jäljelle. Näillä kriteereillä neuvostovaltiosta tuli suurempi ja vahvempi kuin ehkä kertaakaan aiemmin. Siitä tuli ydinaseineen maailman toinen supervaltta, jonka suuruudesta venäläiset tuntevat valikoivan muistamisen ja onohduksen avulla yhä edelleenkin ylpeyttä.

Vahvan valtion ja instituutioiden korostamisella on kuitenkin oma taustansa venäläisessä muistin kulttuurissa. Tähän traditioon nojaa myös Venäjän historian oppikirjojen uudistaminen. Suuri osa venäläisistä on ollut aina vakuutunut siitä, että koko Venäjän menneisyys ja sen maantieteelliset ja kulttuuriset ominaispiirteet todistavat vastaansanomattomasti vahvan valtion välttämättömyydestä. Esiin nostetaan Venäjän synty Moskovan ruhtinaskunnan valloitusten tuloksena. Vahva Moskova löi lopullisesti mongolit ja liitti tataarit imperiumiinsa, kun taas 1600-luvun alun *smutnoje vremja* eli sekasorron aika toi puolalaiset valloittajat Moskovaan. Ortodoksisen kirkon päätös kanonisoida Romanovien hallitsijasuvun viimeinen tsaari Nikolai II ja tsaariperhe vuonna 2000 ja heidän 400 vuotta sitten tapahtuneen valtaan nousunsa juhluvuoden näyttävä viettäminen Venäjällä kertovat myös osaltaan vahvan, autoritaarisen keskusvallan arvostuksesta.

Yhden tulkinnan mukaan Nikolai II:n päätös luopua asemastaan yleisen tuen puutteen vuoksi oli virhe, jonka tuloksena Venäjä ajautui uuteen *smutnoje vremjan* kauteen 1917 tapahtumien myötä. Uudessa valtiollisen historian hengessä tulkinta on, että tästä sekasorron tilasta Venäjän nostivat ylös bolševikit. He hallitsivat kovalla kädellä, Stalinin aikana monien edeltäjiensä

tapaan julmasti, mutta palauttivat samalla valtiollisen suuruuden. Uuden oppikirjaprojektin yksi julkilausuttu perusajatus on ollut päästä irti Venäjää Neuvostoliiton hajoamisesta asti jakaaneesta kahtiajaosta ”punaisten” ja ”valkoisten” historiaan. Sen on määrä tapahtua legalisoimalla neuvostokausi yhdeksi merkittäväksi ajanjaksoksi Venäjän tuhatvuotisessa valtiollisessa historiassa. Tämä lähtökohta kansakunnan menneisyyden rakentamiseen tekee ymmärrettäväksi myös kiistoja herättäneet päätökset eräiden neuvostosymbolien käyttöön otosta ja julkisuudessa ajoittain huomiota herättäneet lausunnot, joissa neuvostokautta on arvioitu uudelleen sen saavutusten näkökulmasta.

Putinin asemaa ja politiikkaa on verrattu joskus sekä Leonid Brežnevin pysähtyneisyyden aikaan että tsaareista mm. Nikolai I:n konservatiivismilitaristiseen hallintoon. Symboliikkaa ajallisen ulottuvuuden mielessä voidaan nähdä myös kahdessa viimeisessä Romanovien valtaannousun satavuotisjuhlinnassa. 300-vuotisjuhlia vietettiin Nikolai II:n aikana 1913, vuotta ennen tsaarin eroamaan pakottaneen ja Venäjän imperiumin hajottaneen ensimmäisen maailmansodan puhkeamista. Nyt kun Venäjä juhlii Romanovien 400 vuotta sitten tapahtunutta valtaannousua, Putinin toisen presidenttikauden Venäjä elää keskellä taloudellista ja poliittista murrosta. Monet myös uskovat, että Putinin lähtölaskenta on samalla alkanut.

Helsingissä 5.12.2013, Suomen suuriruhtinaskunnan itsenäistymisen aattona.

Markku Kangaspuuro